

První třetina 20.st. byla dobou hledání životního stylu moderního člověka. S tím souviselo i řešení ideálu rodinného bydlení. V roce 1900 byla v Německém Darmstadtu vypsaná soutěž o DŮM MILOVNÍKA UMĚNÍ. V té době vyrostly v Čechách a na Moravě vily, které přesahovaly rámec běžné stavební produkce. Jejich architekti jako např. Jurkovič, Hoffmann, Bauer, Kotěra, Chochol, Loos a další byli v mnoha případech nositelé myšlenek, které hýbaly tehdejší Evropou. V následující přednášce si řekneme, odkud čerpali a z jakých poznatků vycházeli.

Mezi antikou a novověkem. Palladiův odkaz

Severní Itálie, Benátsko, město Vicenza s okolím – krajina inspirovaná antickou kulturou, architekturou vyvážených proporcí a dokonalé účelnosti. Příměstská krajina s řadou výjimečných renesančních vil, do nichž se v parních létech bohatí měšťané uchylovali, aby si v osvěžující zeleni, aby si vychutnali chládek. Krajina s mnoha nevysokými obdělávanými pahorky, oblast vynikajícího ovoce a kvalitního vína. Vicenza je také městem slavného pozdně renesančního architekta **Andrea Palladia (1505 Padova)**. Andrea Palladio (1508, Padova –1580, Maser u Trevisa) byl italský pozdně renesanční architekt a teoretik architektury. Může být také řazen do Manýrismu a to do jeho klasicizujícího proudu, neboť jeho principy navazují na vrcholnou renesanci. Často je považován také za nejvlivnější osobnost v historii západní architektury[zdroj?] a v jeho spojení mluvíme také palladianismu nebo později neo-palladianismu. Italská vrcholná renesance (pozdní fázi renesance v Itálii nemá) a následující Manýrismus v architektuře znamenal první exaktní bádání a vykopávky na území antického světa a především v Římě. Tyto vykopávky byly většinou vedeny samotnými umělci a architekty jako byl Raffael Santi, Michelangelo Buonarroti, nebo Palladio. Palladio se opíral při badatelské činnosti (krom vlastních vykopávek) pouze o jediný dochovaný antický traktát o architektuře a stavebnictví De architectura libri X dnes známí jako Deset knih o architektuře, napsaný římským architektem a teoretikem Marcusem Vitruviem napsaný mezi léty 33 př. n. l. až 22 př. n. l..

Vyučil se kameníkem, později pracoval v architektonické dílně. Pohyboval se v blízkosti svého mentora, humanistického filosofa a básníka, **hraběte Giangorgia Trissina**. Na jeho popud přijal vznešené příjmení Palladio. Přátelství s Trissinem mu otevřelo dveře k realizaci mnoha významných veřejných staveb, městských paláců, kostelů a venkovských vil. Historiky umění je Palladio označován jako první "klasicista" své doby. Tím je z jejich strany myšleno, že

studoval antickou architekturu nejen pro její imitaci, ale aby jí dal nadčasovou platnost. Byl také první z architektů, který použil průčelí antického chrámu (jako pohanského, sakrálního chrámu a "přilepil" jej na obytnou vilu, tedy profánní (světskou) stavbu. Architektonické "přílepky" na fasádě se užívaly až do 19. století.

V roce 1509 zvítězil ve veřejné soutěži vypsané městskou radou Vicenzy na přestavbu středověké baziliky **Palazzo della Raggione** vázanou na budovu soudního dvora na novou radnici města. Rozsáhlá přestavba mu otevřela cestu k dalším zakázkám. Loggia del Capitaniato (1571) původně složila jako sídlo benátského velitele města.

Jako tvůrce hluboce ovlivněný antikou, byl asi jediným architektem v dějinách, podle něhož byl pojmenován celý architektonický směr – palladianismus. Ve Vicenze, městě zasvěceném renesanční architektuře působil o několik desetiletí později i další významný architekt a Palladiův obdivovatel, **Vincenzo Scamozzi**. Andrea Palladio získal velké uznání návrhy městských paláců a církevních staveb, ale největším mistrovstvím se staly jeho venkovské nebo příměstské vily.

Villa Rotonda – objednavatel Paolo Almerico. Intelektuál, který chtěl ve stavbě vyjádřit nejenom souhru účelnosti s reprezentativností, ale také ideál antické harmonie. Vila Rotonda představuje jedinečné spojení formy, funkce a místa. Palladio zde uskutečnil svoji představu o světě dokonalosti, harmonie a stálosti. Dispoziční řešení vytváří kruh vepsaný do čtverce (tvary naprosto absolutní, viz. Vitruviánský muž). Patrová vila stojí na malém návrší uprostřed sadu a má čtvercový, přísně symetrický půdorys o rozměrech 24x24 m. Všechna čtyři průčelí jsou shodná, s portiky a terasami, odkud vedou monumentální schodiště do zahrady. Uprostřed je kruhový sál, který sahá přes obě poschodí a je otevřen do centrální kupole, která sahá do výšky asi 23 m nad terasami. Palladio své plány uveřejnil a schéma vily bylo mnohokrát napodobeno po celé Evropě.

Palladio se na této stavbě pokusil, pravděpodobně jako první v Evropě, na naprosto profánní užitkovou stavbu ty nejvznešenější sakrální motivy (rotunda – viz. Pantheon a čtyři průčelí podobná průčelím antických chrámů). Hotovou stavbu aplikoval Palladio ve svém teoretickém traktátu **4 knihy o architektuře**. Spis chápal jako příručku, která by měla být ostatním vzorem při navrhování. Poznatky starověku (Vitruvius) Palladio aktualizoval a přidal k nim vlastní poznatky. Tyto představy pak ilustroval návrhy svých vlastních prací.

Funkční uspořádání stavby: v přízemí byly umístěny hospodářské prostory (kuchyně a obývací místnosti pro služebnictvo), v prvním patře (**piano nobile** – přístupné

monumentálními schodišti) byly vlastní pokoje panstva a horní podlaží sloužilo jako sýpky, kam se ukládaly plodiny se sklizně a současně sloužily jako izolace před nadcházející zimou. Tuto stavbu dokončil Vincenzo Scamozzi v roce 1620 (Palladio ji dovedl do úrovně přízemí). Vila byla jedním z novodobých mostů k antické architektuře.

Piano nobile (česky vznešené patro) je označení pro zpravidla první patro šlechtických paláců a zámků, ve kterém je umístěna sestava reprezentativních prostor. Pojem piano nobile se používá především pro barokní architekturu.

Centrem piana nobile je zpravidla velký sál. K němu přiléhá sestava menších salonů. Soukromou část piana nobile zpřístupňují přijímací pokoje pána a paní domu, za nimiž následuje pracovna pána či salon paní a také nejintimnější část, kterou je ložnice. Sestavu pochopitelně doplňuje jídelna, knihovna, kaple, atp. Velký sál bývá přístupný schodištěm.

Schéma tak funguje zpravidla na půdorysu písmene T přičemž soukromé místnosti majitele a jeho manželky jsou situovány na protilehlých koncích budovy. Jednotlivé místnosti bývají přístupny a také opticky vázány pomocí tzv. „enfilády“. V krátkém, příčném křídle bývá umístěno schodiště, předsálí a další komunikační prostory. Toto schéma je však až vrcholně barokní, v renesanci a raném baroku bývá velký sál ještě stále umístěn nikoli v centru, ale v nároží zámecké stavby. V české, německé, rakouské a také italské architektuře je piano nobile zpravidla umístěno v prvním patře. Výjimečně také ve druhém patře či v přízemí. Ve francouzské zámecké architektuře je naproti tomu velmi často umístěno v mírně zvýšeném přízemí, což souvisí především s potřebou bezprostředně propojit zámek se zahradou.

Na venkovní fasádě se piano nobile zpravidla projevuje většími okny, bohatším členěním fasády, balkonem. Velmi často je piano nobile po italském způsobu přístupné monumentálním dvojramenných vnějších schodištěm, jako je to vidět například na Trojském zámku v Praze-Tróji. V zaalpském prostředí je však v baroku používáno také vnitřní monumentální schodiště, které je samo o sobě často v podstatě samostatným sálem a někdy zabírá plochu celého zámeckého křídla (v německé literatuře tzv. „Treppenhaus“). Příkladem takového monumentálního schodiště je například monumentální schodiště Černínského paláce v Praze na Hradčanech.

Architekti v Anglii brzy na to vytvořili specifickou linii palladianismu prezentovanou například dílem **Indigo Jonese** (Královnin pavilon v Greenwich, konec 17.st.). Tulipánové schody a lucerna; první centrálně nepodporované šikmé schody postavené v Anglii. Schody jsou podporovány kombinací podpěry konzolou ze stěn.

Richard Boyle hrabě z Belingtonu navrhl **Cheswick House** (ve své době vila ovlivnila celou architekturu ve Velké Británii). Za oceánem **Thomas Jefferson** (3.prezident USA) postavil ve Virginii své Monticello. **Vila rodiny Manin** – architekt Benoni, pol. 17.st., převažují reprezentativní prvky, stavba uzavřela vývoj vilové architektury benátska.

Na prahu moderny. Morris, Wagner

V pol. 19.st. se v Anglii jako výsledek hledání nového stylu formovala odrůda neogotiky.

William Morris (1834–1896 Londýn) byl anglický textilní výtvarník, umělec, spisovatel a libertariánský socialista spjatý s Bratrstvem prerafaelitů a s hnutím *Arts and Crafts*. Společně s umělcem Edwardem Burne-Jonesem a básníkem Danem Gabrielem Rosettim založil návrhářskou společnost, jejíž produkce hluboce ovlivnila výzdobu obydlí i kostelů v Anglii počátku 20. století; oživila také tradiční metody výroby a zpracování textilu. Coby autor a ilustrátor se zájmem o středověké umění a literaturu stál u počátků žánru fantasy a měl přímý vliv na pozdější autory včetně J. R. R. Tolkiena. Zasazoval se také o památkovou péči. Jeho názory a tvorba byly často v opozici vůči industrialismu, a to i přes socialistickou a marxistickou orientaci v jeho zralém věku.

Jeden z nejslavnějších rodinných domů, **Red House**, si nechal postavit **William Morris** v roce **1860** podle projektu svého přítele architekta Philippa Webba. Říká se mu také první moderní dům na světě. Obroda uměleckých řemesel a návrat k idealizovanému středověku podle představ **Johna Ruskina**. V první polovině 19. st se v Británii začal šířit pocit „estetické rozladěnosti“, kdy industriální civilizace a sériová produkce pokazila vkus. Morris se u příležitosti svého sňatku pokoušel v Londýně shánět vybavení nové domácnosti. S rozčarováním však zjistil, že nic co by odpovídalo jeho specifickým představám a vkusu, sehnat nemůže. Naučil se tedy několika řemeslům a začal si vybavení domácnosti, textilie, tapety, atd. vyrábět sám. Spřáteli založil uměleckořemeslné dílny W. Morris & comp., z nichž se později vyvinulo slavné hnutí **Arts&Crafts**.

Ve Vídni si architekt **Otto Wagner** v roce **1886** postavil **vlastní vilu** v italském stylu. Stavba odkazovala k antickému i renesančnímu dědictví. Vila později nazývána „*italským snem v náručí vídeňského lesa*“. Wagner se do všech důsledků a detailů snažil naplnit palladiánský ideál. Vila je přísně symetrická, otevírá se k příchozím antikizujícím sloupovým portikem vrcholícím iónským řádem. Má ideální proporce a nízké převislé střechy tolik typické pro italskou vilovou architekturu 14. a 15. století.

The Villa I of [Otto Wagner](#), also called “Ben-Tiber-Villa” or “Fuchs-Villa” was built between 1886 and 1888. Originally the architect designed it as a summer resort for your family, Wagner lived there for permanently so some reforms such as the conversion of the original greenhouse, in the south wing, adapted to living room were made. When the children grew older and left the family home, Wagner sold to businessman Ben Tiber and began to build a smaller one on the neighboring estate. After World War II the Villa fell into disrepair and because of their poor condition in 1963 the owner decided to tear it down, action was not carried out. In 1972 the painter of the Viennese

School of Fantastic Realism Ernst Fuchs bought the building and renovated it, installing its first studio and home and later a private museum where his works are exhibited. In the structure dominates the central block, highlighting the modular regularly. Four large Ionic columns by four pilasters paired shape behind the balcony gallery and two pergolas flanking the villa on the sides.

The square building is flanked by two lateral and pergolas dominated by a gallery whose ceiling is supported by four large columns.

The Villa I is the first and largest of the two structures. It was begun in 1886, before the founding of the Secession, the following year. It reflects the classical and academic training of the architect, appearing the first signs of linearity and thought that would be modular characteristics in the later work of [Wagner](#). The villa is essentially a Palladian structure, a square building with a central balcony above a double staircase. Pergolas side were closed not long after the completion of construction to become a long rectangular interior space.

The cornice highlights an exaggerated forward rectangular patterns which in turn are divided into smaller rectangles and acts as a decorative element between all the others.

Plans for the Villa II of [Otto Wagner](#) were completed in 1905. Wagner wanted that after his death this villa become home to his wife 20 years younger. There is a German word for this type of building "Witwensitz" or "Seat of the widow." But fate changed his projects and his wife died in 1915, three years before he, being the architect who occupied until 1918. The house built by Wagner for himself next to his former Villa, on the outskirts of [Vienna](#). In 1905 the architect already had close-ups, but it was not until 1912 that the yearlong construction began.

The second villa, Villa Wagner II, is a much more assertive statement of modernism architect, a free block of two floors with a steady rhythm of windows unarticulated on the facade and whose only projection is a coffered cornice and a small pergola in a of the side walls with four pillars on which rests a terrace on the top floor.

The exaggerated eaves covered with glazed tiles Art Nouveau style combined with fenestration pattern that follows a modernist, one of the features of the second villa. This duality dissolves style through a subtle use of glazed ceramic tiles in soft blue and white colors. The interior styling is a continuation of unbridled exterior decoration, abstract compositions incorporating the glass. Uninterrupted pace of all windows widthwise facade continues until the gateway where the basic linear forms are concentrated to indicate a movement space. Unlike the first villa, [Wagner](#) highlights the linear regularity of the facade, the relentlessness of its geometric progress.

The radical breakthrough developed by the architect since the construction of the Villa I to the realization of the Villa II is reflected in the simplicity of its lines. On the facade ornamentation is used only to highlight the structure, modern materials like steel and concrete foundation and aluminum rivets as those used in the used [Austrian Postal Savings Bank](#) in 1903.

Wagner tak určil další vývoj moderní architektury. Jeho výukou na vídeňské akademii architektury prošli Jan Kotěra, Leopold Bauer, Josef Hoffmann. V ateliéru jim dělal hlavního kresliče Josef Maria Olbrich z Opavy. Vídeň patřila ke kulturním metropolím Evropy.

Moderní architektura se zde stala manifestem a definitivním rozloučením s érou historismů 19. století. Nejen v akademických kruzích, ale také v kavárnách, kde se probíraly nové ideje a východiska (společně například si vyměňovali také ručně kreslené pohlednice se skicami, i tak se zrodil Olbrichův **Pavilon Secese**). Secese cca na dvacet let zmocnila uměleckého života ve všech sférách (architektura, výtvarná umění, užité umění..) – **usilovala o souhrnné umělecké dílo.**

Dům milovníka umění. Olbrich, Behrens

Na poč. 20. stol. se po Mnichově stal dalším uměleckým centrem Německa město **Darmstadt**. Na zrodu umělecké kolonie rozložené na vršku Mathildehöhe (1901) měl zásluhu **Hessenský velkovévoda Ernst Ludwig** (syn anglické královny Viktorie), knižní nakladatel **Alexander Koch** a **Josef Maria Olbrich**. Ten dostal od velkovévody, který byl velkým obdivovatelem Arts&Crafts, neopakovatelnou šanci navázat na symbol mladého moderního umění, Pavilon Secese. Ernst Ludwig byl osvícený mecenáš, který hodnotil Olbrichovo dílo jako „*krásu vyrůstající z pravdy a účelnosti*“. Vizí obou bylo překlenout propast mezi vysokým a užitým uměním, mezi uměním a řemeslem, mezi prací návrháře a dělníka. Zrušení hranic mezi architekturou, uměním a designem. Pokus o mravní návrat vztahu dělníka k práci návratem k rukodělné tvorbě.

Inteiéry – kombinace anglikanizujícího prostorového řešení s doznívajícím úponkovým barevným dekorem a geometrickou vídeňskou secesí (především čtvercový dekor).

Kromě Olbricha si zde postavil vlastní vilu i další architekt, Peter Behrens - tzv.

architektonický symbolismus. Dům měl být poctou filosofovi Friedrichu Nietzschemu (Tak pravil Zarathustra). Odras nihilismu a sentimentality. Završení obrody národních mytologií a kultu lidovosti. V roce 1900 vyhlásil Alexander Koch soutěž o Ideální dům milovníka umění, která měla ztělesnit úsilí o vytvoření komplexního životního stylu. Přizval k ní dva skotské architektky - **Baylie Scott** a **Charles Rennie Mackintosh** a Leopolda Bauera. Sídlo nové měšťanské éry. Prestíž soutěže umocnilo zasedání v porotě – Otto Wagner, Henry van der Velde, Josef Hoffmann.

Nerealizovaný Mackintoshův projekt byl zrealizován ve skotském Glasgow asi o sto let později, v r.1999.(!) – skotské město tak zpětně ocenilo hodnotu a význam svého umělce.

Dům je postavený na kontrastech materiálů a struktur (hrubá omítka s kamenem, průčelí s detailem oken a reliéfů) a interiérů (mužský a ženský princip, interiéry temné i bělostné). Jedním z typických rozehraných motivů jsou **bay windows** – kontemplační okenní výklenky. Dvě východiska – **drobné šlechtické venkovské sídlo + tradiční skotský venkovský dům.**

1902 – Hill House, knižního nakladatele **Waltera Blackieho**. Souhra čistých geometrických forem, pevnostní vzhled, jasné uspořádání. Hra světla na plochách stěn. Vliv secesního symbolismu, **architektonická báseň. Vliv japonské architektury především v užívání dřevěných příček.** Vyvrcholení Mackintoshova díla („probudit se v domě a strávit v něm celý den“).

Idea odpovídala specifickému životnímu stylu a přitom byla naplněna poezií, sklonem k pohádkovosti. Doba vlády buržoazie (avantgarda, atd..). Návod, jak stavět umělecky a přitom občansky.

Fascinace geometrií vycházela právě z díla Mackintoshova a představovala redukci architektonického ornamentu na to nejelementárnější – čtverec a kruh (viz. Wiener Wekstaette, Hoffmannovo polohovací křeslo „Sietzmaschine“ je shrnuto vše podstatné z moderny).

Vila továrníka Erwina Weisse - typ anglického halového domu, architekti **Franz von Kraus a Josef Telk**, dvouposchodová schodišťová hala, odkud se dalo přejít do užitkových, společenských i soukromých místností.

Olomoucká vila Primavesi - moderní fasáda (žádné pilastry, římsy, zajímavá asymetrie,..), vstupní část zdobena mozaikou (vlastnoručně lepená podle návrhu Antona Hanaka – i nábytek). Hala a další místnosti vyzdobeny obrazy Gustava Klimta. Vila měla vlastní elektrárnu. Bylo zde instalováno zařízení pro automatické vysávání prachu ze všech místností ústřední vytápění. Geometrizační dekoru.

Vila doktora Reissiga v Brně – Leopold Bauer (vítěz darmstadtské soutěže), „aristokratická věcnost“, nazýváno „první moderní dům v Rakousku-Uhersku“. Každá ložnice měla svou koupelnu. Pohodlí a vnímání souladu s okolní přírodou.

Jurkovič a slovenské Čičmiany – prototyp starých domů obývaných Slovany. Pohádkovost. Umění využít lidovou tradici v souladu s moderní dobou. Vznikla řada parafrází lidových chalup. **Stanislav Witkiewicz – Vila Koliba (1891)** – zakopanský horalský styl se stal neobyčejně populární. Witkiewicz byl velký popularizátor – kořeny lidového umění. **Luhačovice** - „salon slovanské kultury“ (dům topiče – mackintoshovské vilvy).

Styl 1910. Kotěra, Králík, Hoffmann, Chochol

Moderní asketická kompozice geometrických těles, ukrývající soustavu vnitřních prostorů (Kotěra). Kotěrova architektura byla jmenovaná jako z dalších prototypů moderního bydlení. Kotěrovo pojetí „racionální moderny“: hrubá struktura omítky a neomítaná cihla; rozehrává kontrast světla a stínu a současně svým „osekáním“ představuje minimalismus, ke kterému moderna směřovala. Pozdějšími interprety Kotěrova díla začal být jeho styl nazýván „přísným a mužným“. **Kotěrova vlastní vila** – podle Wagnerova vzoru dům projektoval pro řadu různých funkcí. Zcela dole (přízemí) byl architektův vlastní ateliér. V prostředním podlaží byt jeho rodiny. V horním patře byla situována škola architektury, kterou Kotěra založil r.1910, rok po dostavbě domu při Pražské akademii výtvarných umění (prošli tudy Josef Gočár, Otakar Novotný nebo funkcionalista Jaromír Krejcar).

V Kotěrově díle postupně sílily klasicizující tendence. **Lembergův palác ve Vídni (1913-15)** – domov pro dvě rodiny, dvougenerační dům. Kombinace užití cihel a kamene.

Prostějov kulturní dům – osvětlovací tělesa (Vulkania – uměleckým ředitelem architekt Emil Králík),

Emil Králík – Vila Františka Kovářika, dva vyhlídkové belvedery, čestné vstupní nádvoří, v interiéru předjímal Králík revoluční přínos **raumplanu Adolfa Loose** (výšková diference jednotlivých místností) se projevilo především ve vstupní hale domu.

Palác Josefa Kovářika v Prostějově – hala oválného zakončení, kultivovaný řemeslný detail, motiv antikizujícího atria.

Hoffmannova vila Primavesi – antikizující styl, předzvěst art deco. Konstrukce a technické provedení je nové, ale pláště budovy vytvářel ve vztahu a návaznosti na předchozí architektonické dědictví. **Kouty nad Desnou** – původní areál - roubenka s dožkovou

střechou. Opět sloupové chrámové průčelí s portike/tympanonem otevírající se z kopce do krajiny. Barva a dekor v souladu s povahou uživatelů domu. Vodní elektrárna, sluneční lázně (vztah člověka k přírodě, genius loci).

Architektonických stylů se ve (Střední) evrope po roce 1900 vynořila celá řada.

Racionální moderna –

Návraty zpět do historie – antika

Kubismus – **Josef Chochol** postavil pod Vyšehradem po r.1910 řadu rodinných domů, typických příkladů kubistické architektury. Kubistická architektura se plně soustředila na řešení formy. Skládání hran do krystalických forem bylo uplatňováno na symetrickém klasicizujícím průčelí. (Hmota se začíná produchovňovat.)

Paul Engelmann – architekt, přítel Wittgensteina, společně vyprojektovali dům pro W. sestru. Věcnost, řád, jasnost.

Adolf Loos – Múllerova vila – podstatou principu se stal raumplan. (nekreslí plány, ale „dělá prostor“), větší kontinuita prostoru, jakoby „nekončící“, otevřený, ničím plně neohraničený. Důmyslné interiéry, reprezentativní prvky se prolínají s intimním prvkem. Dobře patrné na ústřední hale – prolínání do dalších prostorů dílčích funkcí. Vyladěné technické detaily (koupelna). Le Corbusier : „promenáda architektury“ (cestopis vnitřními prostory domu).

Corbusier – Vila la Savoy

L.M. van der Rohe – Tugendhat, jedna z mála avantgardních staveb 20. Let, které představovaly skutečné „rozrušení krabice“. Tři patra, vstupuje se dovnitř z ložnicového traktu do středního křídla (společenský prostor) a dolů k vlastnímu zázemí. Transparentní skleněné průčelí s výhledem na panorama Brna do zahrady. Gesamtkunstwerk. Stavební prvky jsou prvky i vysoce výtvarné. - EPILOG